

Presència catalana a la Biennal d'Arquitectura

Eventi Collaterali

Venècia, 7 juny – 23 novembre de 2014

Institut Ramon Llull

Arquitectures empeltades / Grafting architecture

Arquitectures empeltades

“(...) l'ús poètic de l'atzar i l'objecte, la subjectivitat com a fórmula de síntesi, descobrint insòlites vinculacions, i fins la mateixa disposició de l'obra dilatada i dispersa geogràficament i temporal, amb diferents graus d'intervenció que van des del detall al mobiliari fins al projecte sencer, allò que fa de l'arquitectura jujoliana una celebració conjunta del fragment i del tot. Una arquitectura oberta a les coses, llançada, abocada entres les coses, fins gairebé oblidar-se de si mateixa i adoptant, paradoxalment, un estil inconfusible en què l'ornamentació no té cap semàntica arquitectònica i és una tallant superposició d'elements pictòrics i escultòrics, en una inaudita confusió de registres.”

“Ludwig Jujol” - Perejaume

“Una estratègica penetració en alguns punts neuràlgics de l'edifici és el camí que segueix (Jujol) en ambdós casos (casa Negre i casa Bofarull). En comptes de la intervenció global, la casa serà com un sistema d'explosions”

Ignasi de Solà-Morales

Empeltar és un procés agrícola que consisteix en inserir (una part d'un arbre proveïda d'una o més gemmes) en una branca o tronc d'un altre arbre de manera que s'estableixi entre ambdós una unió permanent. Un dels exemples més coneguts és el del viticultor que empelta el peu del cep arrelat a la terra amb l'esqueix de la varietat de raïm desitjada, i on de la unió correcta entre peu i esqueix, se'n deriva la posterior qualitat del raïm, i l'excel·lència del vi resultant.

A l'arquitectura podem identificar tota una sèrie de processos que tenen una gran similitud amb el procediment agrícola. Preexistències, físiques o no, s'empelten de la nova proposta, la qual cosa genera una edifici que recull i fusiona harmònicament les característiques d'allò existent i d'allò nou. Aquestes arquitectures empeltades les podem trobar recurrent els segles en una gran multitud d'exemples. Però és en el darrer quart del sXX i els inicis del sXXI on trobem un gran nombre de projectes en l'arquitectura catalana, en que propostes de diverses tipologies i escales aconseguen resultats brillants.

Empeltar transmet la idea d'un organisme nou que combina els punts forts dels seus components originals, i que aquest tingui més vigor que cap d'ells per separat, una idea de renovació i creixement.

Gaudí i Jujol a la catedral de Palma

Josep Maria Jujol i Antoni Gaudí van ser acomiadats de les obres de la catedral de Palma després que les seves intervencions fossin àmpliament criticades, discutides i combatudes. A diferència dels projectes contemporanis de restauració d'un bon grapat d'edificacions medievals (Ripoll, Sant Martí Sarroca, Sant Joan de les Abadesses...) en què s'intentava restituir un esplendor romànic idealitzat, Jujol i Gaudí van intervenir a la catedral mallorquina explorant-ne les capacitats comunicatives. Les finestres cisellades, les pintures exteses per murs, nervis i cadiram, o els trencadissos de les voltes van ser el fruit d'una forta relació entre els arquitectes i l'arquitectura. No buscaven restituir un passat ideal de la catedral, ans el contrari, s'hi empeltaven, hi afegien present, estrats nous.

Jujol ja feia cinc anys que exercia per compte pròpia, intervencions a les quals s'enfrontava amb l'esperit que, des de 1908, compartia amb Gaudí a la catedral de Palma, dialogant-hi de fiit a fiit i on les noves intervencions es barrejaven i transformaven aquesta existència en quelcom nou recognoscible. En el moment de l'acomiadament, Jujol tenia 35 anys, i en Gaudí 62. L'un era a l'inici d'una carrera singular, l'altre es tancava en la cripta del projecte que l'absorviria fins el darrer dia de la seva vida.

La Biennale – Mostra internazionale di architettura - 14a edició: Fundamentals

Rem Koolhaas, comissari de la Biennale d'enguany, ha donat per esgotat el model arquitectònic vigent, fruit d'una certa assimilació a nivell mundial en què les característiques locals han estat sacrificades en nom d'una modernitat mal entesa. “*Fundamentals*” es vol concentrar en la història, en els elements bàsics que conformen l'arquitectura, i en l'evolució viscuda els darrers cent anys per part de les arquitectures locals. Proposa debatre sobre els sòlids fonaments de l'arquitectura, i no tant sobre els arquitectes, mirar, així, les arrels de l'arquitectura per extreure'n noves idees per al present.

La proposta

Una revisió acurada de l'arquitectura feta els darrers cent anys ens ha de permetre aprendre d'aquells projectes que han sabut renovar l'arquitectura, dotant-la de nous horitzons. Aquesta proposta que Catalunya presenta a Venècia no és un intent de retorn al passat, ans el contrari, és una ferma voluntat de reconèixer, valorar i reformular l'especificitat de les arquitectures locals en contrast amb l'arquitectura global i franquiciada que ha imperat els darrers anys. A més es pretén mostrar el canvi de paradigma que s'està produint a l'arquitectura contemporània catalana, mostrant exemples d'una manera de fer que sap actualitzar una tradició viva, projectant-la cap el futur.

El punt de partida d'arquitectures empeltades és la casa Bofarull (1913-1933), una de les obres cabdals de Josep Maria Jujol (1879-1949). En la manera de treballar de l'arquitecte tarragoní hi podem identificar una actitud que es pot resseguir en molts projectes construïts el darrer segle, i que es fonamenta en un intens diàleg amb les preexistències (físiques i no), que permeten desenvolupar un projecte que inclou i barreja els elements nous i els existents, tal com l'esqueix empelta l'arbre.

El fil conductor de la proposta és la descripció dels diversos projectes a través del procés arquitectònic i de la posterior percepció de l'edifici resultant. Aquests projectes s'entenen a partir de si mateixos, de la seva singularitat, i no com a arquitectures que formen part d'un moviment.

A la primera fase es descriuen els processos fets servir per projectar i construir els edificis mitjançant fotografies, esbossos, dibuixos, maquetes... però en cap cas documents dels edificis acabats. Aquesta fase permet entendre i descobrir les diverses maneres d'aproximar-se a aquesta actitud, escoltant la veu dels arquitectes.

A la segona fase es posa èmfasi en la percepció d'aquestes arquitectures a través de tres mirades diverses. L'una, és la del pas del temps, la segona, és la de la quotidianitat, i la tercera és la reinterpretació de les arquitectures a través d'una acció artística.

Actituds, processos, i percepcions permeten atansar-nos a unes arquitectures de gestació rica i complexa, que s'empelta en una rica tradició arquitectònica catalana, que sap renovar-se per donar respostes als reptes de cada moment.

Listat dels edificis seleccionats

Casa Bofarull (1913-1933)

Josep Maria Jujol

Els Pallaresos

Apartaments a les golfes de La Pedrera (1953-55)

Francisco Juan Barba Corsini

Barcelona

Església de l'Hospitalet (1981-1984)

José Antonio Martínez Lapeña + Elías Torres Tur

Eivissa

IES La Llauna (1984-1986)

Carme Pinós + Enric Miralles

Badalona

Caldereria petita – rehabilitació d'habitatge entre mitgeres (2001-2002)

Calderon – Folch – Sarsanedas Arquitectes (Pilar Calderon + Marc Folch)

Gelida

Museu can Framis (2007-2009)

Jordi Badia (BAAS Arquitectura)

Barcelona

Espai públic Teatre La Lira (2004-2011)

RCR Arquitectes (Rafael Aranda + Carme Pigem + Ramon Vilalta) + Joan Puigcorbé

Ripoll

Apartament Juan (2011)

vora arquitectura (Pere Buil + Toni Riba)

Barcelona

Auditori a l'església de Sant Francesc (2003-2011)

David Closas i Núñez

Santpedor

Tres estacions de la Línia 9 del Metro

(Amadeu Torner, Parc Logístic, Mercabarna) (2008-2011)

Garcés – De Seta – Bonet arquitectes +

Ingeniera Tec-4 - Ferran Casanovas, Antonio Santiago i Felipe Limongi

Barcelona

Espai transmissor del túmul / dolmen megalític de Seró (2.800 A.C.) (2007-2013)

Toni Gironès i Saderra

Seró, Artesa de Segre

Clínica Arenys – can Zariquiey (2006-2013)

Josep Miàs Arquitectes

Arenys de Munt

Centre cultural casal Balaguer (1996 – en procés)

Flores & Prats + Duch – Pizá

Palma

Restauració paisatgística de l'abocador vall d'En Joan (2002 – en procés)

Enric Batlle i Durany + Joan Roig i Duran + Teresa Galí i Izard

Begues

Torre de 94 habitatges de protecció oficial (2012 – en procés)

Josep Llinàs

Barcelona

Projecte de revitalització del districte d'Adhamiya (2012 – en procés)

AV62 Arquitectos (Victòria Garriga i Toño Foraster) +

Pedro García del Barrio y Pedro Azara

Bagdad, Iraq

Procés i percepció

Fase 1 - El procés

La casa Bofarull simbolitza una certa manera de fer atemporal que trobem en diversos exemples de l'arquitectura catalana. Jujol no es relaciona amb els edificis fent restauracions taxidèrmiques, intervencions historicistes, ni reformes additives, sinó que transforma les edificacions en alguna cosa nova i a la vegada reconeixible. Insereix un nou estrat als existents, semblant a una certa barreja on

diverses èpoques i diverses maneres de viure, se superposen, s'estratifiquen, i on és impossible destriar les parts del tot. És una arquitectura allunyada de l'objecte aïllat, entotsolat i pur, i que és el reflex de l'univers particular de l'arquitecte i dels estímuls de l'entorn on s'aixeca l'edifici.

La casa Bofarull ens permet recórrer una actitud arquitectònica atemporal, on l'acompanyen diversos projectes que recorren cent anys d'arquitectura catalana. Tots aquests exemples treballen amb preexistències i són fruit de l'estratificació de conceptes, en què es reinterpreten els materials tradicionals, i s'insereixen en un territori, dialogant-hi. Són projectes complexos i enriquidors, que afegeixen una fita temporal al lloc on es basteixen, i no s'entenen sense l'entorn, essent impossible destriar les parts del tot. Una rica síntesi local – universal vista com a motor del projecte, on es produeix la interpretació del món des d'un dels seus racons. Projectes de cocció lenta i reflexió, continuadors d'una tradició arquitectònica viva i de llarg recorregut.

La selecció dels projectes permet mostrar com aquestes actituds s'adapten a diverses escales i tipologies que van des d'un petit apartament o una capella, a la regeneració d'un abocador metropolità, unes estacions de metro o els barris d'una ciutat devastada per la guerra. També permeten copsar com aquesta actitud és intergeneracional, compartida per arquitectes de diverses edats que han compartit i enriquit el debat permanentment.

La casa Bofarull és a l'inici d'un fil que recorre un segle sencer, i que veu revitalitzar aquesta actitud a principis dels anys 80, on tota una sèrie d'arquitectes comencen a presentar propostes que assumeixen les noves generacions.

La majoria dels projectes seleccionats pertanyen al sXXI, i per tant és una mostra vibrant de la vitalitat d'aquesta manera de fer. Aquesta limitada selecció intenta recórrer tipologies, escales i generacions d'arquitectes, tot i que són molts els exemples que tindríen cabuda en aquesta proposta. És interessant copsar també que aquesta actitud és una de les senyes d'identitat de l'arquitectura catalana, i un dels territoris on s'ha desenvolupat amb més vitalitat i diversitat.

La presentació dels projectes seleccionats es fa a través del procés que cada arquitecte ha seguit en la fase de redacció i construcció de l'edifici. Són processos singulars que permeten conèixer de primera mà com es desenvolupa l'anàlisi i la presa de decisions a través d'esbossos, esquemes, dibuixos, fotos, maquetes, textos...

Cada projecte s'ha de poder entendre des de si mateix fent servir tots els recursos disponibles.

Fase 2 - La percepció

Monet a la catedral de Rouen

Entre el 1892 i el 1894, el pintor Claude Monet (1840-1926) va pintar una trentena de quadres de la catedral de Rouen. El punt de vista de la façana era gairebé sempre el mateix, el que canviava era la incidència de la llum, les condicions atmosfèriques, l'hora del dia, o els mesos de l'any..., amb la qual cosa s'evidenciava la importància de la llum en la percepció dels llocs. L'objecte, la catedral, sempre era el mateix, la percepció i les sensacions variaven constantment amb els canvis de la llum i de l'atmosfera. La sòlida massa de pedra es convertia en matèria canviant.

Les fases del projecte i les constructives dels edificis són un procés viu on la proposta es va ajustant als condicionants del lloc i del programa, entre d'altres variables. És un procés intens on l'arquitecte i l'equip responsable del projecte van prenent decisions, definint quines s'han de recórrer i, sovint, quines s'han de refer. La pàgina en blanc dóna pas als dibuixos, i la parcel·la buida a l'esquelet i la pell del nou edifici.

Arribats a un cert punt, el procés es tanca, l'arquitecte fa mutis i l'edifici obre portes. És aleshores quan comença una nova etapa de la vida de l'edifici, la que el permetrà viure unes altres transformacions influenciades per l'entorn, pels usuaris i pel pas del temps. En aquesta fase hi ha un procés de tempteig inicial fins que la quotidianitat s'incorpora a l'edifici, i els ciutadans se'l fan seu, passant a formar part del paisatge.

La representació de l'edifici en la fase del procés, quan aquest encara no existeix físicament, es fa mitjançant dibuixos, fotografies, maquetes ... Un cop l'edifici s'ha construït i passa a formar part de l'entorn, les mateixes eines que s'han fet servir en la primera fase es converteixen en representacions de l'edifici, però en cap cas són l'edifici. Per tant la percepció d'un edifici variarà en funció de moltes variables, i la seva representació mai serà l'edifici.

És aquesta percepció de la vida dels edificis la que es vol copsar en aquesta segona fase de la proposta, i es tracta d'assolir aquest objectiu fent servir diverses vies, i escollint quatre dels projectes per a desenvolupar-les intensament. Aquests són la casa Bofarull, IES La Llauna, l'espai Teatre La Lira, i

l'espai Transmissor del túmul / dolmen de Seró.

365 dies, 365 imatges

Cada dia a unes hores determinades, una càmera situada davant de quatre edificis seleccionats capturarà una imatge. Cadascuna de les imatges tindran un mateix enquadrament, però cadascuna d'elles serà diferent ja que les condicions climàtiques, paisatgístiques i lumíniques variaran, així com les activitats que envolten cada edifici seran canviants.

La unió de les imatges permetrà resseguir les subtilitats del pas de la vida, del pas del temps, de manera que els edificis quedaran contextualitzats en el seu entorn. Cada imatge serà una realitat de l'edifici, i per tant es recolliran diverses realitats d'un mateix lloc, el que ens permetrà aproximar-nos millor a la percepció i a la representació d'aquestes arquitectures.

Vida quotidiana

Una finestra oberta ens permetrà veure en temps real la vida tal i com es desenvolupa en cadascun dels edificis seleccionats. Aquesta finestra és una càmera fixa instal·lada enfocant l'edifici, amb un punt de vista curiosament escollit, i que transmetra imatges, la vida, en temps real.

Accions

Vida quotidiana i 365 dies copsen la realitat dels edificis però no intervenen en ells. Són dues maneres objectives de mirar el mateix lloc. Per contra les accions són una intervenció volgutament subjectiva en cadascun dels edificis, de manera que alterin el seu entorn i són proposades per diversos creadors de l'àmbit de les arts escèniques i musicals. L'objectiu de les accions és doble: aportar contingut a l'exposició i servir com a element de comunicació del projecte.

Aquestes accions s'organitzen amb la voluntat que tinguin una relació estreta amb les arquitectures, i ajudin a percebre-les d'una altra manera, posant l'accent en els seus espais i elements característics. Les accions són filmades i editades posteriorment, i es mostren en pantalles situades al Pavelló, així com també a la pàgina web.

Casa Bofarull (teatre): Sergi López

Acció que posa en relleu les diferents intervencions de Jujol a la masia, i en concret centra l'atenció en la seva escala humana, i també en el seu caràcter simbòlic. Tot a partir de la corporalitat de l'actor dins de l'espai i un mínim ús de la paraula.

IES La Llauna (dansa): Carme Torrent amb la col·laboració d'Iñaki Álvarez

Acció que posa en relació les dues parts de l'arquitectura a partir dels seus dos usos, com a fàbrica i com a escola, i posa el moviment al centre dels seus espais projectats per al moviment col·lectiu. La proposta parteix de la improvisació i del diàleg també entre el cos del performer i la càmera de vídeo.

Espai La Lira (circ): Irene Estradé

Acció que resignifica l'espai central de la nova arquitectura, centrant l'atenció en l'amplitud del mateix buit i que connecta amb la dimensió també pública de l'antic espai del teatre. La proposta es basa en la revisió contemporània de l'acrobàcia amb la corda llisa.

Espai Transmissor del Túmul/Dolmen Megalític (música): Pep Pascual

Acció que accentua el component sonor de l'arquitectura, tant a partir dels diferents materials com també de la seva concepció d'espai obert a l'entorn. La proposta té una clara voluntat d'experimentació amb el so, a la recerca d'una possible dimensió ancestral, on la presència humana és quasi invisible

Mirades

En el cas dels altres projectes que acompanyen els quatre edificis seleccionats, la mirada es fa a través de les càmeres fotogràfiques dels estudiants de Grisart (Escola Superior de Fotografia de Barcelona). Dirigits per l'Albert Gusi, els estudiants fotografien els altres edificis seleccionats des d'una mirada que posa l'accent en la vitalitat dels edificis.

Arquitectura empeltades pretén aproximar-se a unes architectures que han sabut unir-se com un esqueix al tronc a partir del qual han crescut, i que han sabut establir una fructífera relació amb el lloc, afegint nous estrats, i noves mirades.

La casa Bofarull del Josep Maria Jujol és el punt de partida a partir del qual es recorre un segle d'arquitectura catalana ric en propostes, que impliquen diverses generacions d'arquitectes, així com diverses maneres d'enfrontar-se amb el projecte, amb tipologies i dimensions variades.

Arquitectures empeltades parla d'una actitud contemporània, compartida al llarg del temps per molts projectes, per molts arquitectes, on cada edifici s'entén des de si mateix, des de la seva singularitat, i que enriqueix sensiblement el lloc on s'assenta.

“(...) allò que és determinant no és l'atzar en si, sinó la manera com reaccionem davant l'atzar”

Perejaume